

АНАЛИ

ПРАВНОГ ФАКУЛТЕТА У БЕОГРАДУ

Година XXIII

септембар — децембар 1975.

Број 5—6

СМИСАО ТЕОРИЈСКОГ ДЕЛА СВЕТОЗОРА МАРКОВИЋА⁽¹⁾

1. Дело и живот једног од првих, а у сваком случају најистакнутијих друштвених критичара и социјалистичких теоретичара XIX века у Србији, изазивали су, и пре рата, интерес историографије и науке. Позната су два рада посвећена животу, а делимично и мисли Светозара Марковића, чији су аутори у своје време представљали у многим круговима неоспорне и неоспориве ауторитете. То су радови Слободана Јовановића и Јована Скерлића. У суштини, они су били не само суперкритички у односу на схватања нашег првог социјалистичког мислиоца већ су били оптерећени извесним предрасудама, да не кажемо и идеолошким секташтвом.

Револуција је обновила и проширила интерес за Марковића и његове мисли, и већ је у току револуције партизанска штампа тражила у Марковићевим схватањима о комуни један од извора теорије и праксе народноослободилачких одбора, који су се на тлу Србије, а доцније и у другим крајевима Југославије, образовали и у самој ватри револуције. Одмах по завршетку рата и краја фашизма, нова социјалистичка наука, а посебно историја и друштвена наука, почињу да се одражавају, и да са новим разумевањем и поштовањем односе према делу овог великана⁽²⁾.

Јубиларне 1975. године (односно сто година од године смрти Светозара Марковића) интерес науке и јавности се изразио у новим радовима и научним манифестацијама⁽³⁾.

Дело Светозара Марковића је релативно обимно, иако он није дуго живео да би га могао заокружити и довршити. Овај смели и активни стваралац бавио се разноврсним проблемима од интереса за науку и праксу, социјалистичку теорију и политички раднички покрет. У том делу посебно место имају Марковићеве мисли о проблематици државе. Значај политичке мисли, па донекле и теорије овог писца и борца пре-

(1) Поводом стогодишњице смрти Светозара Марковића.

(2) Ранијих година су одржавани разни симпозијуми о појединим проблемима његовог дела, а до ове године су већ издата његова целокупна дела, међу којима се налазе и неки раније непознати, а доцније пронађени рукописи.

(3) Тако је Српски академија наука и уметности објавила неколико значајних публикација о њему; посебан дуг српских научника и културних радника је изражен и у међународном Симпозијуму, који је највиша научна институција Србије посветила животу и делу Марковића (одржан 24—27. новембра 1975. године).

вазилази време у коме је живео и стварао, и улазе у савремену научну и идејно-политичку актуелност. Разлози за ово тврђење су очигледни:

а) Држава, тј. њен облик и њено место у друштву, а посебно у социјализму, основно је питање марксизма, као и савремене историје, а пре свега, теорије и праксе социјализма. Оцена коју је, у предговору у првом издању свог рада *Држава и револуција*, дао пре више од пола века Лењин, није изгубила од своје актуелности; „Питање о држави добија у садашњој ери, и у теоријском и у практично-политичком погледу, нарочиту важност”.

б) У време кад излаже своје мисли о држави и њеном облику политички и интелектуални интерес за државу, сводио се на расправу о облицима владавине и на дилеме: либерализам или етатизам.

в) Марковићева схватања се битно разликују од теорија које су гајиле култ државе и централизма и то у самим редовима социјалиста. У Марковићевој политичкој мисли, насталој у једној економски културно заосталој средини која се развијала у сенци монархије и бирократије налази одјек, и оригиналну конкретизацију, марксизам, као теорија која је створена у развијеном западном капиталистичком друштву у коме су радикално демократске и социјалистичке традиције имале историју од читавог једног века.

г) Марковић није само тумачио друштвене, политичке и културне појаве, већ је у његовој мисли садржан не само захтев за промену постојећег стања ствари већ и елеменат теоријског предвиђања; његова политичка теорија је неодвојива од самоуправног пројекта социјализма и државе.

2. Марковић није у правом смислу, а нарочито у академском значењу, оригинални теоретичар државног права. Он није створио један научни систем о држави и политици. Неуморни друштвени критичар и социјалистички политички борац, он није имао за то времена ни могућности. Али он је смели носилац нове науке и нове културе и сејач плодних идеја. У његово време те идеје су ослобађале политичку мисао и акцију српског народа од провинцијализма и конзервативних буржоаско сељачких смерова.

Основне теоријске и методолошке поставке и претпоставке Марковићеве политичке мисли су увеле теорију о друштву и држави у модернизам, који ће потврдити и подићи на виши ниво социјалистичка револуција, о којој је сањао и чије је наступање припремао и предвиђао.

Те поставке су данас ушле у темељ савремене објективне и критичке социологије и политичке науке. Оне би се могле свести на следеће:

Прво, промена државе у историји, а нарочито на основу социјалистичког преображаја друштва, радикално је друштвено-политичко питање, а не организационо и формално.

Друго, политичка реконструкција социјалистичког друштва претпоставља нове друштвене односе којима се превазилази заосталост и класна хијерархија и које чине основу једне историјске *инверзије*. Према тој инверзији, политика је израз друштва, а не обратно и стварни политички демократизам захтева да се политичка организација или, како бисмо данас казали, политички систем гради „не одозго” октроисањем, већ

„саоздо“, учешћем маса чију већину чине радничка класа, сељаштво и интелигенција, ти нови носиоци принципа самоинституционализовања политичких облика и нови историјски субјекти.

Треће, бирократија је ослонац и подршка, супстрат свих аутократских уређења и конзервативних режима; она, као таква, ограничава слободни друштвени покрет маса и људску спонтаност, без чега нема стварања нових односа међу људима и народима, ни нових демократских и социјалистичких институција.

3. На овим теоријским поставкама изграђена је Марковићева концепција комуне. Он је у комуну, или општини по терминологији прихваћеној у то време, налазио не само заједницу у којој се може остваривати „ослобођење рада“ и слободно удруживање произвођача већ и основу једног новог система аутономија, економских, професионалних, културних и политичких. Те аутономије су позване и у стању су да ослободе политичко уређење социјализма у настојању оног омота бирократске крутости и непродуктивности, који намеће и представља држава у њеном традиционалном и „хегелијанском“ значењу. Овим је изражен концепт оног што ми данас називамо самоуправљање и самоуправна демократија и чије су прве историјске елементе дали социјалисти „комуналисти“ и „асоцијонисти“; елементе, које ће творци марксизма, Маркс, Енгелс и Лењин подићи на ниво научно утврђеног и данас актуелног и утицајног *концепта* — *инструмента* за стваралачку мисао и покрет савременог друштва према будућности које без тога покрета нема.

За Марковића, који о томе пише нешто доцније од Маркса и Енгелса, или скоро у исто време, концепт новог самоуправног политичког система не изједначава се са простим укидањем државе, већ са њеним таквим преображајем да је она пре комунa у макро друштву, него стара држава, тј. „држава која није више то“. То није држава коју су градили и користили феудалци, краљеви, војсковође, капиталисти и легисти; није хегеловско-јакобинска и наполеоновска креација. То је институција у којој се успоставља аутентични друштвени живот и у којој се народи, односно нове стваралачке класе успостављају као хегемони, као носиоци свог, друштвеног управљања.

То све показује да је Марковић мислилац у великој прогресивној и хуманистичкој традицији човечанства и да припада кругу твораца марксизма и претеча нових институција и организација које настају на основу и после социјалистичких револуција и чије настајање и развитак осветљава прогресивна аутентично демократска и хуманистичка мисао.

4. Аутентични демократизам комуне односно самоуправне политичке организације огледа се не само у Марковићевом схватању о неразлучности социјализма и демократије већ и о јединству социјализма, демократије и слободе човека. У односу на питање људских и грађанских слобода Марковић не прихвата теорију буржоаских декларација из 1789. године, већ Марксову критику тих декларација и ставова монтањарске декларације од 1793. Слобода није подарено право човеку од државе, нити једнострано однос „човек — држава“. Слобода је израз друштвених односа и акт стварања, односно ослобођења човека. Она обухвата тоталну људску еманципацију, а то значи социјалну, економску, културну и етич-

ку. Као што нема слободног народа ако он угњетава друге народе, тако нема ни слободног човека ако је човек привесак каквих спољних механизма и ако народ у коме живи и ради није слободан, тј. не конституише се својом одлуком као самоуправно друштво.

Целокупно, а нарочито целокупно политичко дело Светозара Марковића изражава три трајна и актуелна принципа од којих зависи социјалистички и демократски преображај друштва и уопште процес људске еманципације.

Први од тих принципа је најдоследније изразио Маркс, излажући своју мисао да комуна није била револуција која је тежила да мења облик државе, већ „револуција која је усмерена на радикалну промену државе и политике“, „да би аутентични људски живот био извор и облик политике, док она траје у облику комуне, односно самоуправе“.

Други принцип прожима радикалну демократску мисао грчке политичке филозофије, нарочито Сократа, и напредну политичку мисао Ренесансе, и, према њему, пријатељство народа и човека, могу се лако одржати и задобијати ако се схвати да „они ништа друго не траже него да не буду угњетавани (Макијавели)“.

Трећи принцип је садржан у познатој мисли Тита да народи не траже ништа друго, већ да буду своји и живе на свом, тј. да буду самостални и независни, слободни и да живе у миру.

Уводећи нас у политички и културни модернизам, без којег нема ослобођења од заосталости и угњетавања, дело Светозара Марковића је и један од солидних беоцуга у ланцу ослободилачке и хуманистичке мисли и акције света.

др Јован Борћевих